
Suvremena zadaća filozofije
*(Bit tehnike u svjetlu Heideggerova mišljenja)**

K.-H. Volkmann-Schluck

Ovdje treba nešto reći o tehnici a istodobno također o odnosu čovjeka prema tehnici, i to doista prema načinu kako se tehnika predstavlja u svjetlu Heideggerove filozofije. Zato neka budu predstavljene dvije rečenice objašnjenja iz Heideggerova spisa *Kraj filozofije i zadaća mišljenja*, koje principijelno karakteriziraju Heideggerov izvježbani način mišljenja: »Naslov imenuje pokušaj osvješćenja koje ustraje u pitanju.« Nadalje: »Kroz to mora postati jasno u kojoj mjeri *kritično* pitanje, koje je stvar mišljenja, pripada nužno i stalno mišljenju.« Tako ustraje također slijedeći pokušaj prikaza u *pitanju*, i to čak onda kad su izričaji izvedeni u indikativnoj formi.

Postoji opći konsenzus o tome da živimo u doba tehnike. To znači da je suvremeno doba u svojoj biti određeno tehnikom. I kao što je život stvar znanosti biologije, tako postoji i jedna znanost u tehnici koja nam daje obavještenje o njoj, a to je tehnologija, i to u zajednici sa sociologijom i psihologijom. Zato se odmah postavlja pitanje da li je i koliko je tehnika stvar filozofskog mišljenja. Ili, drukčije rečeno, da li je i koliko je tehnika sposobna za filozofski postavljenim pitanjem. Međutim, što su uopće filozofska pitanja? Filozofija, a njoj pripada također pitanje o tome što je ona sama, od početka je objašnjavala da sva filozofska pitanja izviru iz jednog jedinog temeljnog pitanja, pitanja o *bitku* onoga što *jest*. Danas je potrebno također da se imenuje riječ »bitak« kao stvar filozofije. Pri tom se moramo odmah slijedećem suprotstaviti: nije li bitak prazna riječ i nije li čitavo filozofsko pitanje jednostavna problematika riječi, koja se može potpuno riješiti jezično-analitičkim sredstvima? Ili, ako se ne ide tako daleko, već se želi ostaviti »bitku« još neko stvarno značenje: nije li bitak najapstraktnija apstrakcija, dakle najnezbiljskije od svega? Ako se gleda jednom mimo čitave konkretne punine zbiljnosti u njezinu nepreglednom bogat-

Objavljujemo prijevod predavanja koje je prof. dr Karl-Heinz Volkmann-Schluck održao u proljeće 1976. na Fakultetu političkih nauka. Osim predavanja, K.-H. Volkmann-Schluck je na Filozofskom fakultetu interpretirao za postdiplomske

studente i nastavnike Heideggerov spis *Pitanje o tehnici*. Upute u razumijevanje teksta dale su poticaj Z. Posavcu da i sam Interpretativno izloži taj izuzetno težak spis. Rezultat toga rada objavljujemo kao dodatak tom predavanju.

stvu, tada preostaje kao najopćenitije i najpraznije određenje da sve *jest*, dakle bitak. Čemu treba stvarati o bitku beskonačno svakakvih misli, kao što je to filozofija neumorno činila od svojih početaka? Ta predodžba vlada nama s još neprevladanom upornošću. Prisjetimo se, stoga, da s tom predodžbom o bitku postajemo zagovornici najveće nemisaonosti koja se daje zamisliti. I to iz dva razloga: kako bi, zapravo, stajalo s konkretnom puninom svega zbiljskog da ona *nije*? Ona bi također već propala u ništa totalne apscencije a isto tako i mi sa svom našom zbiljskom revnošću. Od filozofije misleći pitani bitak niti je čista riječ niti nezbiljsko čiste apstrakcije, već je bitak ime koje upućuje na jedno Jedino, koje nema sebi sličnoga, konkretnije od svega konkretnoga, koje se razvilo u unaprijed neprekidivoj povijesnoj punini mijene, kako to svjedoči povijest filozofije od Grka pa sve do Marxa i Nietzschea. I nadalje: ime bitak imenuje ono što mi stalno imenujemo i kažemo; on *jest*, bio je, on *jest* u nadolasku sa svim svojim mijenama. Bitak govori u svakom govorenju i u svakoj šutnji. Dakle, bitak nam je u svim svojim otvorenim i prikrivenim mijenama neprestano nekako otvoren. I sve što se nas na bilo koji način tiče, nagovara, pogađa, sve čime se bavimo, dosiže nas otvorenošću bitka i od njega. I način kako se taj bitak svagda izlaže i određuje — a u različitim vremenima bio je svagda drukčije određen — preuzima čovjek kao temeljnu mjeru za mjerenje mogućnosti svojeg svjetskog odnošenja. Ako, kao kod Platona, bitak leži u idejama, tada se za ljude radi o tome da vode svoj život u javnom i privatnom prema idejama, to znači da posvuda spoznaju najprije ideje, ideju države, ideju prava, ideju čovjeka itd. Ako bitak premješta svoju bit u analogia entis, kao u srednjem vijeku, tada se susreću svijet i područja svijeta u stupnjevitom odgovaranju prema bogu stvaraoču, a čovjek mora na tome uskladiti svoje odnošenje. Ako bitak dobiva temeljni karakter djelotvornosti predmetne zbilje, čiji su zakoni djelovanja predmet spoznaje, tada nastupaju novovjekovne znanosti u vladavinu nad ljudskim opstankom (Dasein). Tako shvaćeni bitak stvar je mislećeg pitanja filozofije. I iz tog smjera dobiva pitanje na početku postavljeno jednoznačnu određenost: da li je tehnika uopće stvar filozofije? Da li je tehniku moguće filozofski staviti u pitanje? To pitanje je sada dobilo izgled: Pogađa li vladavina tehnike bitak onoga što *jest*? Samo tada, ako bi se tako odnosilo, bilo bi pitanje o tehnici *filozofsko* pitanje.

Shvaćanje prema kojem tehnika nije stvar filozofije potječe od vladajuće predodžbe o njoj. U skladu s tom predodžbom, tehnika je cjelina uređenja i priređivanja koje čovjek upotrebljava za održanje i poboljšanje života. Ona je instrument u službi životne prakse, dakle sredstvo za ostvarivanje svrha. A struktura sredstvo — svrha sačinjava specifično ljudske djelatnosti. Utoliko se može ta predodžba o tehnici nazvati instrumentalno-antropološkim shvaćanjem. U slijedu toga shvaćanja pojavljuje se tada opasnost da će čovjekom proizvedeno i upotrijebljeno sredstvo postati gospodar nad čovjekom i njegovim svrhama, iz čega će ponovno izrasti zahtjev da se tehnikom zagospodari i da se njome ovlada. Što se, međutim, tiče odnosa filozofije i tehnike, tada tehnika u skladu s instrumentalno-antropološkim shvaćanjem ne pripada u dimenziju filozofije.

Heidegger, međutim, postavlja tom shvaćanju suprotnu tezu koju, naravno, treba dokazati i utemeljiti: instrumentalna predodžba pogađa s obzirom na tehniku doista nešto vrijedno i točno — jer tehnika ostaje također

uvijek instrument u službi čovjekovih svrha — ali isto tako kao što se može s obzirom na čovjeka mnogošta vrijedno i točno ustanoviti a da se ne obuhvati njegova bit, tako ostaje antropološko-instrumentalnoj predodžbi, bez obzira na njezinu točnost, skrivena bit tehnike. Jer — tako glasi afirmativna strana Heideggerove teze — iz biti tehnike određuje se u suvremenom dobu način kako je biće bivstvujeće, a stoga također temeljno odnošenje čovjeka prema svijetu i prema samom sebi. Ako bi se tako trebalo odnositi, tada bi tehnika bila u suvremenom dobu stvar filozofije. U slijedećem treba dokazati, da se u stvari tako odnosi, u načinu mišljenja koje ustraje u pitanju prema biti tehnike, ali koje se ne usuđuje da daje posljednje i konačne odgovore.

Polazište tvori određenje tehničkog odnosa čovjeka prema svijetu. Ono ima temeljnu crtu postavljanja, ali ne u smislu predmetnoga predstavljanja, već stavljanja u smislu izazivanja. To znači: tehničko odnošenje je izazivanje koje postavlja zahtjev na prirodu da isporučuje energiju koja se gomila. Istina je da se čovjek i nekada koristio prirodnim snagama za svoje potrebe, kao npr. mlinom na vjeter i vodu, ali priroda nije bila postavljena na to da isporučuje energiju kako bi se ona gomilala. Tako, npr., zrak nije bio postavljen na dušik, tj. nije bio izazvan na to da isporučuje dušik. Isto tako ruda nije bila postavljena na uran da bi isporučila atomsku energiju.

To izazivajuće postavljanje prirode za isporučenje energije dvostruko je promicanje: otvaranje i otkrivanje skrivene energije prirode, iznošenje na vidjelo; ali to na vidjelo izneseno od početka je postavljeno na to da drugo pospješuje, tj. da tjera, i to prema principu »makinalne ekonomije« (Nietzsche), dakle prema jednom unaprijed proračunatom odnosu najveće moguće koristi pri najmanjem trošenju. Karakterizacija tehničkog odnosa u cjelini osnovnih crta glasi ovako: U prirodi skrivene energije otvaraju se i iznose na vidjelo, to na vidjelo izneseno preformira se i pohranjuje da bi se razdijelilo i iznova preoblikovalo. Putovi toga procesa: otvaranje, preoblikovanje, gomilanje, razdioba, ponovno preoblikovanje ne predleže ipak jednostavno od prirode, već se oni otvaraju i prokrčuju sa svoje strane pomoću tehnike, i to pomoću upravljanja, koje se mora, opet, sa svoje strane tehnički osigurati pomoću kontrola i samokontrola. Upravljanje i osiguranje upravljanja osnovne su crte izazivajućeg postavljanja, koje je potpuno tehničke biti.

I postavlja se odlučno filozofsko pitanje: u kojem se određenju bitak pojavljuje biće primjereno tom izazivajućem postavljanju? U kojem načinu je u doba tehnike biće bivstvujeće? Ili: kako je uređena zbiljnost zbiljskoga?

Biće je naručeno da smjesta (tj. smjesta i u svako doba) stoji pripremljeno, ono se drži spremno na poziv. Ono stoji spremno i raspoloživo. To je osobito stanjanje koje Heidegger naziva »stanjem« (Bestand). Tim filozofsko mišljenim naslovom nadovezuje se Heidegger na uobičajenu upotrebu govora: običavamo govoriti o stanjima u smislu zaliha. Ipak, »stanje« (Bestand), sada uzeto kao filozofski naziv, kaže bitno više: izraz označava način prema kojem je biće bivstvujeće, dakle sam način njegova bitka. Biće jest, pogodeno izazivajućim postavljanjem, bivstvujeće u načinu spremnog stanja za ... a nije više predmet za spoznavajuću predodžbu nasuprot kojoj stoji biće. Što se tehnika više razvija, to se više mijenja predmetnost u

(ako je takva tvorba riječi dopuštena) pripravnost (Beständlichkeit) u smislu francuskog etre a disposition, držati se spremno i stajati na raspolaganju. Stoga uzevši, ne postoje više nikakvi predmeti; jer biće ne stoji više nasuprot spoznavajućem subjektu, koji gleda predmet da bi ga spoznao u njegovu STO, i KAKO, i ZASTO, štoviše, mijenjaju se nekadašnji predmeti spoznaje sve više i više u stanja (Bestände), čiji bitak opstoji u spremnom držanju za...

Heidegger to pokazuje na najjednostavnijem primjeru aviona koji stoji na startnoj pisti. Koje vrste je njegovo stajanje i start? Da li je on predmet predočljiv u gledanju? Sigurno je da avion možemo promatrati kao predmet, ali tada nam ostaje skriveno što i kako je on bitno. On ne stoji tu kao mogući predmet promatranja, već kao spremno stojeći da bi uspostavio mogućnosti transporta. U čitavoj njegovoj građi, u svakom njegovom dijelu, u svemu što on jest naručen je za... da bude spreman za transport. Način njegova bitka nije predmetnost, već pripravnost (Beständlichkeit). On je u načinu naručljivog stanja. Tko, međutim, izvršava izazivajuće postavljanje u kojem se biće prikazuje kao naručljivo stanje (bestellbarer Bestand)? Odgovor se čini toliko očit da je pitanje zapravo suvišno. Tko drugi nego čovjek? On se brine o iznošenju skrivene energije prirode, o njezinu preoblikovanju, gomilanju i dijeljenju kao i o upravljanju i osiguranju svih tih procesa. Ipak se stvar tako ne odvija. Nema nikakve sumnje da je i čovjek pri tome bitno u igri, ali u izazivajućem postavljanju izlaže se biće kao naručljivo stanje na taj način da pripravnost (Beständlichkeit) spremno stajanje tvori način na koji biće jest, dakle sam njegov bitak. I što god čovjek mogao inače vršiti pomoću krajnjeg napora inteligencije i volje, način na koji je biće bivstvujeće, ne stoji u njegovoj snazi i moći. Jer nikada ne može čovjek postati gospodar bitka.

Bit tehničkog postupka izazivajuće je postavljanje bića u pripravnost (Beständlichkeit). To izvršava čovjek. Ali čovjek to može samo ako je sam već izazvan, tj. ako je od početka premješten u izazivajuće postavljanje, time što se u njemu zatiče. Da je čovjek ipak premješten u izazivajuće postavljanje, to ne stoji više do njega i njegove volje. Naprotiv, on odgovara tom izazivanju, u kojem se osjeća da je premješten, time što postavlja biće u naručljivo stanje.

Na temelju ovih promišljanja moguće je da se bit tehnike obuhvati u prvom nacrtu i da se dovede do riječi. Ime za bit tehnike glasi: postav (Gestell). Heidegger upotrebljava riječ postav (Gestell) doista na neobičan način, ali ni na koji način da bi počinio nasilje nad smislom riječi. Postav ne znači u okviru prikazanog misaonog duktusa tako nešto kao policu za knjige (Büchergestell) ili postolje (Gerüst), već nešto drugo: moderna tehnika nije nikakva tvorevina čovjeka; jer čovjek je sa svoje strane već izazvan, on stoji već kao čovjek, dakle iz svoje biti u izazvanom bitku za postavljanje bića i stanja (Bestand). Taj izazvani bitak, u koji se čovjek osjeća premješten, sabire ga u postavljanje bića u pripravnost (Beständlichkeit). U analogiji prema riječima kao zakon (Gesetz), gorje (Gebirge), narav (ćud, duša-Gemüt), koje upućuje na kolektivno jedinstvo, naziva Heidegger izazivajući nagovor, pod kojim se čovjek nalazi i koji sve svoje bitne snage koncentri- ra na postavljanje bića u stanje, postav: neobičajena upotreba riječi, ali

ipak sretno pronađena riječ koja odgovara sadržaju. Naravno, ništa ne stoji na putu tome da se pronađe jedna riječ koja će još bolje pogoditi stvar. Ipak, intelektualno poštenje nalaže nam, ako se već u okviru Heideggerovog razmatranja tehnike odnosima na misao postava, da se također ta riječ uzme u smislu u kojem je Heidegger upotrebljava. Drukčije postaje razrađivanje s Heideggerovom mišlju čista opsjena.

Postav kao riječ koja obuhvaća bit tehnike znači: sabiranje postavljanja koje postavlja (izaziva) čovjeka da postavlja biće u naručljivo stanje. Taj postav, bit tehnike, sam nije ništa tehničko, nije tehnička aparatura, a nije ni cjelina svega tehničkog, čemu pripada znanstvenik, konstruktor, inženjer, industrijski radnik. To tehničko, koje je samo predmet tehnologije, pada u područje tehničkog rada s kojim čovjek odgovara izazivanju postava, koje međutim postav ne sačinjava i ne proizvodi. Da nam se tehnika pokazuje kao čista tvorevina čovjeka, proistječe odatle što vladajuća predodžba o tehnici kao instrumentu ne pruža ništa o biti tehnike, tako da sve deskripcije, analize i dijagnoze ostaju visiti na čisto tehničkom.

Tek iz pojašnjenja biti tehnike daje se dobiti uvid u odnos u kojem stoji čovjek prema tehnici. Ako želimo dobiti taj uvid, tada se mora bit tehnike, dakle postav, još snažnije razmisliti, i to prije svega iz ovog razloga: istina je da tehnika nije tvorevina čovjeka, ali biti tehnike pripada od nje same odnos čovjeka prema njoj. Ako ona već i nije tvorevina čovjeka, to ipak ne smije ona s druge strane biti predstavljena kao neka bitnost koja je održenije od čovjeka i koja opstoji za sebe. Izložiti odnos čovjeka prema tehnici iz njezine biti, ne znači ništa manje nego dobiti uvid u ono od čega čovjek prima u suvremenom dobu temeljno određenje svoje egzistencije.

U biti tehnike, postavu, vlada višestruko postavljanje:

1. Čovjek je postavljen, naime izazvan na to da postavlja bića u naručljivo stanje.

2. Ali pošto on odgovara tom izazivanju i pošto se postav razvija, povlači on samoga sebe natrag iz područja otvorenog i pada u zaborav, tako da naše mišljenje ostaje upućeno samo na čisto tehničkom. To se događa na ovaj način: postav se razvija pomoću izazvanog čovjeka u postavljanje bića u stanja (Bestände), u raspoloživa stanja djelovanja (Wirkbestände). Ta stanja su ono što jedino dospijeva u područje otvorenog i što ga isključivo zaposjedaju, tako da ona zastiru i prikrivaju samu bit tehnike, postav. Sama bit tehnike ne dospijeva, jer je zastrta preko stanja, u otvoreno područje mišljenja; ona (bit tehnike) pada u zaborav, i to uvijek zajedno sa svojim razvitkom. Heidegger izriče taj proces ovako: »Zaborav ide iza njezine (biti tehnike) bitne istine.«

3. Taj zaborav biti tehnike zastire se sada sa svoje strane, tako da on zaboravlja samoga sebe. Taj proces nije teško shvatiti. Zaboraviti znači da je nešto otvoreno, spoznaja ili provedba izmakla iz okružja otvorenosti u skrivenost. Međutim — i to je sada određujuća crta zaborava — to samoizmičuće izmiče pri tome samo sebe. To je neprijatno u zaboravu da, ako zaboravim ključeve, taj zaborav izmiče meni samome, dakle sam sebe zaboravlja. Zaborav je u sebi dvostruk fenomen: on ne zaboravlja samo nešto, već on pri tome zaboravlja sam sebe.

Bit tehnike, postav, zakrčuje se preko stanja, koja isključivo drže zaposjednutim okružje otvorenoga, tako da nastaje privid kao da su stanja jedino što *jest*. Tako bit tehnike pada u jedan zaborav koji zaboravlja sam sebe primjereno biti zaborava, tj. ostaje skriven samome sebi. Postav propada, budući da je nepitan i nemišljen, u potpun zaborav, iz kojeg on može razviti nezakočenu vladavinu.

Da bismo ovaj sadržaj vidjeli još jasnije, razmislimo slijedeće: odmah od početka ono odakle biće prima svoje temeljno određenje zove se bitak. Međutim, bitak traje uvijek u jednom određenom povijesnom načinu biti samoga sebe: u Platona kao ideja, u Aristotela kao *energeia*, u srednjem vijeku kao *analogia entis*, u Kanta kao predmetnost iskustva predmeta, u Hegela kao apsolutni duh, u Nietzschea kao život u neprekidnom samonadmašivanju, u razdoblju tehnike kao postav. Međutim, bitak koji traje kao postav posebno je naručen. Postav zakrčuje svoju vlastitu bit preko stanja, u koja je čovjek izazvan da postavlja biće. To, međutim, znači: Vladavina postava prijeći bitku njegovu vlastitu otvorenost, njegovu vlastitu istinu, tako da on ne može trajati kao on sam. I ujedno se time uskraćuje čovjeku njegova bit. Jer čovjek prima svoju bit kao čovjek uvijek iz otvorenog odnosa prema bitku (kao što je uvijek to znala tradicionalna filozofija), kad čovjek sve čime se bavi uzima kao nešto što *jest*, što je bilo, što *je* u nadolasku. Ako se čovjeku pod vladavinom postava zatvara odnos prema bitku, jer njemu ostaje zapriječeno da boravi u otvorenosti samoga sebe, tada se počinje čovjeku također zatvarati njegova bit kao čovjeku; on postaje sam sebi kao čovjek sve nespoznatljiviji, unatoč stalnom porastu rezultata istraživanja koje o čovjeku gomilaju antropološke znanosti. Čovjek izlazi u to da bude naručilac stanja; on se iziskuje još samo prema u njemu pohranjenom radnom potencijalu. On nije više čovjek iz svoje vlastite biti, već on *jest*, što on *radi* (leistet).

Heidegger objašnjava da je ta opasnost od svih opasnosti najopasnija. Zbog čega i u kojoj mjeri je to tako? Bitna opasnost koja proistječe od postava ostaje kao opasnost skrivena, dok su mnoge opasnosti koje čovjeku inače prijete očite, tako i opasnost od samouništenja čovječanstva pomoću oružja za uništenje. A nevidljiva opasnost zapravo je od svih opasnosti najopasnija. Budući da postav zastire svoju bit, izgleda tako kao da je tehnika samo povijesno nova vrsta instrumenta u rukama čovjeka, da je samo važno njome ovladati. Ali gledano na bit tehnike, čovjek nema tehniku u rukama, već je on postavljen prema tome da ide pod ruku s tehnikom, time što on posvuda postavlja biće u stanje. On *jest* kao tako postavljen.

To bi moglo značiti da je čovjek na život i smrt bespomoćno isporučen tehničiji jer ona njime apsolutno vlada. Međutim, stvar ne stoji tako. Ipak je i suprotna pretpostavka, prema kojoj je stvar u tome da čovjek obratno vlada tehnikom, isto tako neprikladna. Alternativa, ili vlada tehnika nad čovjekom ili čovjek vlada tehnikom, zastire mogućnost da se prema biti tehnike dospije u slobodan odnos.

Da bi se ta mogućnost sagledala, treba najprije podsjetiti na to da se iz postava određuje način kako je danas biće, dakle njegov bitak. Bitak međutim traje, kako to potvrđuje povijest mišljenja, uvijek u jednoj određenosti koja mijenja samu sebe, u jednom povijesnom načinu biti. Budući

da je, dakle, postav isto tako povijesni način bitka, svojstvena je i njemu mogućnost mijene. Ona ne smije, ipak, u tom smislu biti pogrešno shvaćena kao da će tehnika biti uklonjena, srušena, razbijena ili nadvladana. Nešto nadvladati znači podrediti sebi, ostaviti iza sebe, a to je stvar volje. Volja, međutim, ne može ništa protiv tehnike, jer ona ostaje potpuno i sasvim vezana u tehničkom — osim ako ne razara tehniku u liku mržnje i tako odstranjuje uvjet egzistencije modernog ljudstva. Promjena se ne sastoji, dakle, u nadvladavanju, već u pregaranju (*Verwindung*) tehnike, onako kao što mi pregorimo naneseu bol ili kako polako pregorimo bol zbog gubitka nekog čovjeka.

Kao naslov za proces pregaranja tehnike bira Heidegger izraz »obrat« (Kehre). Što treba razumjeti pod tim obratom? On nema nikakve veze s Marxovim obrtanjem Hegelove filozofije, koju je Marx, prema jednoj usputnoj bilješci, postavio od glave na noge. Obrat nije isto tako na način apsolutnog obrtanja čitave metafizike, kao što ga je izvršio Nietzsche i prema kojem je bivanje, što je više bivajuće, to življe i stoga zbiljskije, a postojano što je više postojano, to je manje živo i stoga isto nezbiljskije. Obrat je, štoviše, mišljen iz konstelacije u kojoj se nalaze bitak i čovjek pod vladavinom postava.

Opasnost koju u sebi skriva vladavina postava jest opasnost na način dvostrukog obrata: budući da vladavina postava ne pripušta bitak radi stanja, ne traje bitak kao bitak, ne traje u svojoj vlastitoj biti, već traje kao ništa, ipak ne kao čisto ništa, već kao najviše djelatno ništa koje sve biće u njegovoj vlastitoj biti troši i ništi u prilog sve veće njegove funkcijske sposobnosti. Ovdje, dakle, predleži odvratanje biti bitak. I time se ujedno odvrća od *istine* svoje biti. On ne prebiva u otvorenosti samoga sebe, već se obraća u zaborav, koji zaboravlja samog sebe. Dakle, u vladavini postava vlada kao opasnost dvostruko sebeobrtanje: odvratanje bitka od svoje biti kao bitka i odvratanje od svoje istine (otvorenosti). I pri svemu tome u igri je bit čovjeka koja počiva u otvorenom odnosu prema bitku.

U tom dvostrukom sebeobrtanju, kao odvratanje i odvratanju od, leži mogućnost jednog okrećućeg okreta takvih odnosa bitka. I taj proces Heidegger imenuje riječju obrat (Kehre). Ako se taj obrat dogodi, tada bitak obrće postojeće odnose vladavine postava: bitak se okreće svojoj biti i obraća se u svoju istinu. I time se ujedno istina bitka uvraća u cjelinu bića, koja sa svoje strane ne ide dalje u tome da postoji kao naručljivo stanje, već da se vrati natrag u otvoreno svoje uvijek vlastite biti i da u njoj može boraviti. Tehnički predmeti neće prestati postojati, ali oni će odgoditi svoj apsolutni zahtjev u smislu neprestanog sebe-nadmašivanja tehničkog bjesnila i uputit će se u službovanje kojem odgovara njezina slobodna upotreba sa strane čovjeka. Ova zгода obrata ne pogađa, dakle, ništa manje cjelinu stvari nego bit čovjeka. Ipak, nju ne možemo unaprijed predočiti ni u kakvoj predodžbi, ni u kakvoj slici koju bismo o njemu stvorili. Jer sve predodžbe stvorene od nas potječu iz sadašnjeg svjetskog stanja koje je određeno vladavinom postava. Negativno, međutim, može se dvoje reći. Odgovor na pitanje kamo se zbiva obrat glasi: on se zbiva unutar bitka koji leži u zaboravu svoje istine. Međutim, bitak koji leži u zaboravu svoje istine upravo je bit tehnike. Kamo obrata je, dakle, povijesna epoha tehničkog

doba samoga, a ne novo, drugo doba s onu stranu tehničkog doba. Kamo obrata je sama sadašnja epoha. Zgoda obrata pogađa doista cjelinu stvari, isto tako kao i ljude. Ali ne postoji nikakav sveti svijet budućnosti, kao što ga je Heideggerovo mišljenje ispjevalo, i to već samo zbog toga ne što ljudski opstanak (Dasein) ostaje uvijek označen krivicom boli i izdržljivošću pred smrću.

Zgoda obrata misli se ovdje kao mogućnost, tj. hoće li se ona zbiti: kada i kako će se ona zbiti, nitko ne zna. Takvo znanje, uz pretpostavku da postoji, bilo bi za čovjeka upravo kobno. Jer on bi tada mogao doći na pomisao da zgodu znanstvenovoljno iznudi i da razori odnos prema njoj, jer ga on iskripljuje u voljni odnos. Međutim, nama je dana mogućnost da misleći pripremimo mogući dolazak zgrade obrata. I tako je Heidegger, također u članku *Pitanje o tehnicu*, odredio na ovaj način zadaću mišljenja: »Pitamo o tehnicu i htjeli bismo time *pripremiti* slobodan odnos prema njoj. Odnos je slobodan ako otvara naš tu-bitak (Dasein) biti tehnike.« U međuvremenu smo vidjeli da je sama bit tehnike iz temelja dvostruka: odvratanje i vraćanje od bitka kao bitne opasnosti čovjeka s mogućnošću jednog okrećućeg okreta toga odnosa. Ako vidimo tu dvostruku bit tehnike, tada opažamo konstelaciju bitka i čovjeka u suvremenom dobu. I tada se nalazimo također već s onu stranu optimizma i pesimizma.

Možda je krajnje što se može reći u pogledu na zgodu obrata, ako mišljenje pazi na svoju granicu, ovo: moglo bi biti da dolazak zgrade nabacuje unaprijed svoju sjenu, naime u mišljenju koje sagledava opasnost zajedno s mogućnošću obrata koji je u njoj zatvoren. Takvo mišljenje moglo bi biti unaprijed nabačena sjena, ali upravo sjena, prost obris, ali ne već i sam obrat u njegovu sebe-događanju. Kad bi mišljenje obrata bilo njegovo samodogađanje samo, tada bi bilo apsolutno mišljenje u smislu Hegela, koje je izjednačeno s bitkom. Što smo ovdje pokušali prikazati i što smo pokušali izraziti, to je konačno ljudsko mišljenje, prethodno mišljenje u doslovnom smislu riječi da ono prethodi zgoti obrata kao njegova sjena.

Međutim, kada može to prethodno mišljenje sagledati zgodu obrata kao mogućnost? Odgovor glasi: Prethodno mišljenje može svoje tada, ali također samo tada, ako se upušta u sam zaborav u kojem počiva bitak, ako ono ne preskače dalje zaborav, već njoj samoj poklanja pažnju. Jer tada zaborav bitka, u kojem leži *vladavina* tehnike, ne zaboravlja dulje sebe, već se budi prema sebi i prestaje, budući se prema samom sebi, da bude zaborav. Ukida li se time, ako potpuno nestaje? Ne ukida! Zaborav je uvijek skrivanje i povlačenje (Verbergung und Entzug). Skrivanje, međutim, granica svega tehničkog mišljenja svojstveno je samome bitku. To znači: time što se zaborav budi prema samome sebi, pokazuje se ono što u liku samozaboravljajućeg zaborava bitka tvori vladavinu postava, sada kao jedna samome bitku pripadna dimenzija zaborava. On pušta mišljenje da prispije u otvoreno područje mislivog i izrecivog. U ovoj početnoj skrivenosti bitka sve su mogućnosti proizlazećeg pojavljivanja, dakle života, sve otvarajuće otkrivanje, sve spoznaje i otvaranja prethodno pohranjeni i skriveni. To je nepristupačno o sebi samome. A čovjek je tome dosuđen kroz svoju smrt. Stoga čovjek nije samo smrtno biće, već on egzistira kao smrtnik. Njegov tu-bitak (Dasein), dotle dok on traje, jest prisutnost i sadašnjost nepristu-

pačnog samog. Tako on egzistira kao smrtnik i ima u takvom egzistiranju dostojanstvo svojega tu-bitak (Dasein). Smrt stoga nije uništenje, kao što se ona, naravno, pokazuje pod vladavinom postava, već ulazak u ono čemu je on okrenut već sa svojim rođenjem, ulazak u nepristupačno, nedostupno bilo kakvom objašnjenju.

Što nam više uspijeva da dobijemo slobodan uvid u bit tehnike, to se jasnije pokazuje da tehnika pruža dvostruk vid, da je ona, u grubom uspoređivanju, medalja s dvije strane. Tehnika je iz temelja dvosmislena, tako da dvosmislenost čini njezinu samu bit. I već zbog toga je ne može obuhvatiti uobičajeno ontološko-pojmovno mišljenje. Jer pojam je sam od sebe jednoznačan, jer njegova bit je određenost. To vrijedi također i upravo baš za svaku vrstu dijalektike, koja upravo zahtijeva krajnje zaoštrene suprotnosti, koje sebi do krajnosti proturječe i koje se tako ukidaju. Radi se, dakle, o tome da se tehnika ostavi u dvosmislenosti njezine biti, da se dvosmislenost sama misli kao bit tehnike, a to nije u stanju nikakva dijalektika u skladu sa svojim zakonom. Moderni tehničko-logificirani govori znakova (nužan instrument tehniciranih znanosti) krajnja su konzekvencija ontološko-pojmovnog mišljenja, a upravo njegovo ispunjenje u smislu ozbiljnija njegove zadnje mogućnosti. Međutim, potrebno je da se bitna dvosmislenost tehnike misli i da se govorno zahvati. I to donosi goleme poteškoće sa sobom u vremenu u kojem se sve više i više probijaju amerikanizmi, rastvara se jezik, s uvijek novom i drukčije proizvođačkom terminologijom. Trebalo bi cijeniti te teškoće ako se želi shvatiti zbog čega je mišljenje, koje pokušava dovesti do govora iz temelja dvostrukom bit tehnike, često prisiljeno da upućuje na neobično. Takvi od same stvari mišljenja zahtijevani pokušaji nalaze se uvijek u okružju opasnosti neuspjeha. Poznato je da je pjesnik, koji je pjesnički možda najprimjereniji modernom svijetu, R. M. Rilke pjevao u manirističkom jeziku, da bi ono što je morao reći uopće mogao reći. Što se tiče Heideggerova govora, u toj točki kritika može samo u tome ustrajati da se pronađu sretnija slaganja riječi za primanje misli.

Heideggerovo osvješćivanje biti tehnike ustraje u pitanju i zbog toga ovdje izneseni prikaz. On ukazuje, međutim, preko sebe. Prema svojoj posljednjoj namjeri, prikaz bi želio da vas pobudi da sami uzmete oba Heideggerova rada koja su bila u temelju ovog izlaganja. Oni nose naslove *Pitanje o tehnici* i *Obrat*. Oni su se skupa pojavili u Neske-Verlag pod naslovom *Tehnika i obrat*.

preveo: Zvonko Posavec